

Confraria fabrorum Barchinone: l'organització dels oficis relacionats amb la indústria derivada del ferro a la Barcelona baixmedieval

Lluïsa Amenós

La Confraria Fabrorum Barchinone i la indústria derivada del ferro: els oficis agremiats

La indústria derivada del ferro fou, juntament amb el tèxtil, un dels sectors econòmics més potents de Barcelona al llarg de tota l'Edat Mitjana. La integraven una gran diversitat d'oficis articulats en tres especialitats bàsiques: la serralleria —o manufactura de panys, claus i derivats—, la ferreria —que incloïa la manescalia, la fabricació d'eines, la ganiveteria i «l'obra grossa»— i l'armeria —o fabricació d'armes i arnesos—. L'any 1380, aquestes especialitats s'aplegaren per constituir la *Confraria Fabrorum Barchinone*, una agrupació d'oficis amb finalitats assistencials que aviat es convertiria en una de les principals corporacions gremials de la ciutat.¹

Dins l'àmbit de la ferreria, s'hi associaren els ferrers, els manescals, els coltelers, els esmoladors, els esquellers, els carders, els agullers, els clavetaires o «mestres de tatxes», els llanterners i els ferrovellers. En l'especialitat de serralleria, s'hi comptaven els manyans o serrallers i els rellotgers. L'armeria englobava els diversos oficis especialitzats en la manufactura d'armes i els seus complements, ço és, bombarders, ballesters, cuirassers, daguers, llancers, espasers, forjadors de fulles d'espasa, etc. A partir del segle XVI, en paral·lel a la generalització de l'ús d'armes de foc portàtils, es documenten els oficis de pedrenyaler, escopeter, canoner i encepador.

El 24 de maig de l'any 1401, els llancers i els espasers fundaven la *Spaseriorum et Lanceriorum Civitatis Barchinone* sota l'advocació de sant Pau, una corporació que romangué activa fins a l'any 1567.² Els «spasers o guarnidors de spases» eren els artesans especialitzats a obrar l'empunyadura —és a dir, «lo pom, e lo mantí,

1. Sobre el gremi dels ferrers i serrallers de Barcelona, vegeu: Antoni de CAPMANY DE MONPALAU, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, I, Barcelona, Cámara Oficial de Comercio y Navegación de Barcelona, 1961 [1779], pàg. 553-554; Agustí DURAN I SANPERE, «Els serrallers», *Barcelona i la seva Història. II. La societat i l'organització del treball*, Barcelona, Curial, 1973, pàg. 386-393; Margarita TINTÓ I SALA, *La història del Gremi de Serrallers i Ferrers de Barcelona. Any 1380*, Barcelona, Gremi de Serrallers i Ferrers, 1980; Lluïsa AMENÓS, «L'ofici de ferrer a la Catalunya Medieval», *Butlletí Arqueològic de la Reial Sociedad Arqueològica Tarraconense*, 26 (2004), pàg. 175-217.
2. Els capítols fundacionals d'aquesta corporació foren publicats per Pròsper de BOFARULL I MASCARÓ, *Gremios y Cofradías de la Antigua Corona de Aragón*, I, Barcelona, Tipografía L. Benaiges (Colección de Documentos Inéditos de la Corona de Aragón, XI), 1876, pàg. 192-203, doc. C. L'any 1567, arran de la reorganització del gremi d'espasers, la corporació dels ferrers tornà a assumir les competències en l'especialitat de «mestre de poms i creueres». Sobre els espasers barcelonins, vegeu: CAPMANY, *Memorias históricas...*, I, pàg. 548-550, i Martí de RIQUER, *L'arnès del cavaller: armes i armadures catalanes medievals*, Barcelona, Ariel, 1968, pàg. 208-209.

e la cruera»—. ³ Per aquesta raó se'ls coneixia també com a «mestres de poms e croeres». La fulla de l'espasa, en canvi, era competència dels forjadors, que restaren agremiats a la confraria dels ferrers. ⁴ A finals del segle xv, els daguers també s'escindiren dels ferrers: el 25 de maig de 1498 es signaven els capítols fundacionals de la nova confraria i l'any 1512 ja consten establerts a la basílica de Sant Just i Pastor. ⁵

Els broquerers i els cervellers estaven associats al gremi de freners. ⁶ Els cuirassers, en canvi, estaven a cavall entre els esteves i els eloïes, almenys durant la primera meitat del segle xv. En una nòmina dels confreres del gremi de ferrers, corresponent a l'any 1422, n'apareixen esmentats dos. ⁷ No obstant això, les fortes discussions provocades l'any 1407 arran de la negativa dels cuirassers a fer festa per sant Eloi, argumentant que no formaven part de la confraria dels ferrers, palesen la pertinença d'una part del col·lectiu al gremi de freners. ⁸ L'ordenança dels cuirassers, publicada el 17 de març de 1457, confirma la seva vinculació amb els esteves. ⁹ Tanmateix, resta el dubte de si els artesans d'una i altra corporació tenien assignats àmbits competencials diferenciats. L'adscripció dels cuirassers, els broquerers i els cervellers al gremi de freners s'explica per la importància que adquiria la transformació de la pell en el conjunt de la cadena productiva i, consegüentment, la necessitat que se'n garantís l'aprovisionament.

Els bombarders també estaven associats a la confraria dels ferrers, tant els que treballaven el ferro com els del bronze. La presència de bombarders de coure té la seva justificació en els orígens de l'artilleria, pràcticament monopolitzats per les bombardes de ferro. Als llibres gremials s'hi documenten els mestres courers Bartomeu Ferran i Joan Palou, ben coneguts en la seva doble dimensió de campaners i canoners de la ciutat de Barcelona. ¹⁰ L'any 1477, Palou era «levador de la almoyna» de la confraria dels ferrers i el 1481 Ferran ostentava el càrrec de prohoms, ambdós per al quarter de Portal Nou. ¹¹

Els menestrals que treballaven els metalls de base coure pertanyien majoritàriament a la Confraria de Sant Esteve dels Freners, fundada l'1 d'agost de 1373. ¹² Aquesta corporació agrupava els oficis relacionats amb la manufactura de selles,

3. *AHCB* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), 03/1B.IV, *Registre d'Ordinacions*, 11, f. 201v-202: «De espasers» (31-V-1498). El qualificatiu de «mestre spaser o gornidor» es documenta també en els textos gremials dels ferrers. Vegeu: *BC* (Biblioteca de Catalunya), *Manuscripts*, Ms. 1714, *Ordinacions i privilegis de la Confraria dels Ferrers de Barcelona*, f. 34.

4. Així ho confirma l'ordenança dels espasers publicada el 12 de juny de 1433: «les fulles de les spases les quals son fetes per ferret...» (*AHCB*, 03/1B.IV, 6, f. 72: «Ordinacions de ferrers e de spasers», 12-VI-1433).

5. CAPMANY DE MONPALAU, *Memorias históricas...*, I, pàg. 493-494. *AHPSJP* (Arxiu Històric de la Parròquia de Sant Just i Pastor), *Confraries i associacions*, Confraria dels Daguers, Caixa A: «Documents singulars».

6. DURAN, «Els serrallers...», pàg. 357-361. Es documenta també en les ordinacions dels broquerers i cervellers publicades el 9 d'agost de 1449. MONTSERRAT BAJET I ROYO, *Aspectes del comerç a Catalunya en el segle XVI segons els llibres dels mostassaf. Transcripció del Llibre de la mostassafia de Barcelona de 1560*, Lleida, Servei de Publicacions de la Universitat de Lleida, 1996, pàg. 375-377, doc. núm. 82.

7. *AHCB*, *Gremial, Serrallers, Llibre Major de la Confraria de Sant Eloi*, f. 117.

8. AGUSTÍ DURAN I SANPERE, «La festivitat de Sant Eloi a Barcelona en el segle XV», *De l'Art de la forja*, 7 (novembre 1918), pàg. 104-107.

9. BAJET, *Aspectes del comerç...*, pàg. 374-375, doc. 81.

10. SANTIAGO SOBREQUÉS I VIDAL, *La guerra civil catalana del segle XV: estudis sobre la crisi social i econòmica de la Baixa Edat Mitjana*, II, Barcelona, Edicions 62, 1973, pàg. 247-248. JOSEP GUDIOL I CUNILL, «D'artilleria catalana antiga», *Pàgina Artística de La Veu de Catalunya*, 247 (10-IX-1914), pàg. 6.

11. *AHCB*, *Gremial, Serrallers, Llibre Major...*, f. 84 i 91 [nòmina dels prohoms].

12. BOFARULL, «Gremios y Cofradías ...», pàg. 171-178, doc. XLIV.

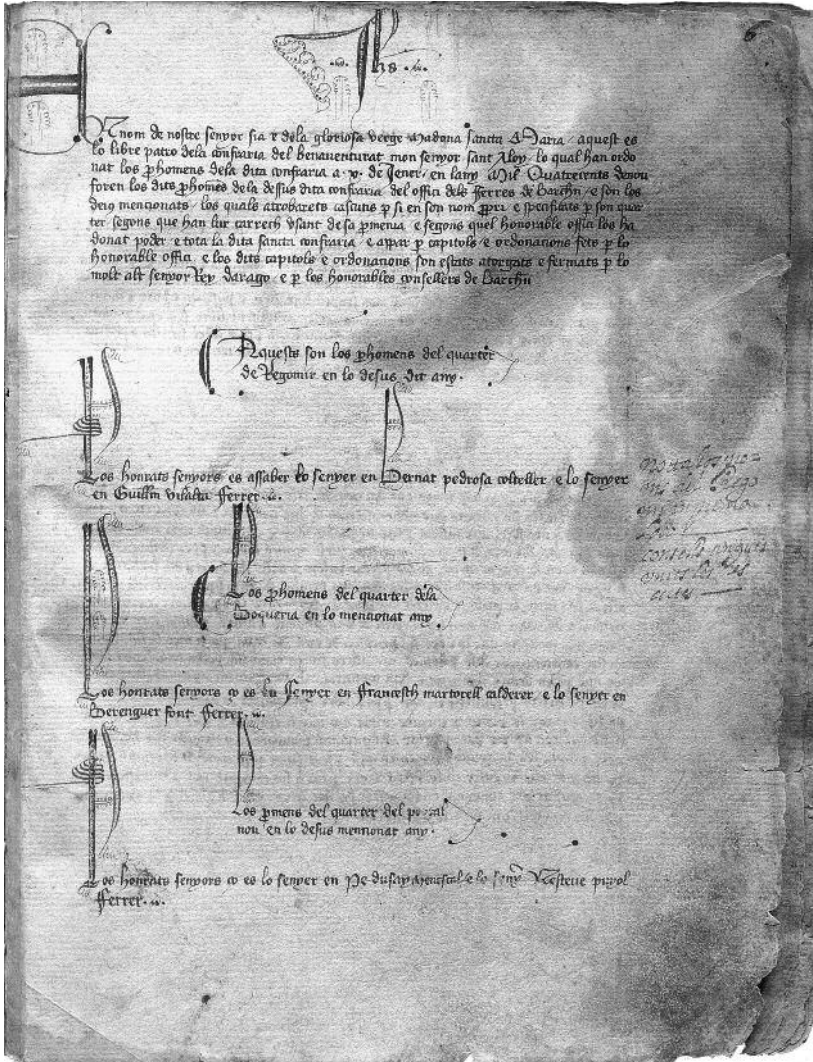
arreus i guarniments de bestiar, i incloïa els fabricants de frens (freners), d'esperons (esperoners), d'estreps i de xapes o aplics de guarniment (medalles, cascavells, campanetes, plaques i claus ornamentals, etc).¹³ Els courers agremiats als esteves produïen, principalment, peces de petit format amb tècniques de fosa. Els calderers, en canvi, formaven part de la *Confraria Fabrorum Barchinone* des de l'any 1395. L'explicació cal buscar-la en la seva condició de forjadors d'aram —o de coure laminat— i en les estretes relacions existents, en l'àmbit productiu, entre ambdós oficis —els calders de coure portaven incorporades nanses i mànecs de ferro—. El 23 de maig de 1401, el primer prohoms dels calderers, Pere de Masnou, signava el privilegi concedit pel rei Martí l'Humà, juntament amb cinc ferrers.

Entre els agremiats, no s'ha identificat cap botiguer de ferro¹⁴ ni cap perfil professional relacionat amb la producció de ferro a la farga. Sí que es documenta, en canvi, l'ofici de «buydador» —literalment, «el que buida»—. La documentació catalana ens parla dels «buydadors de metalls», dels «buydadors de coure» i dels «buydadors de ferro». ¹⁵ El courer, o buidador de coure, era l'artesà especialitzat en la fosa de coure i els seus aliatges. El buidador de ferro, pel que sembla, podria correspondre al menestral especialitzat en les tècniques de fosa o reducció del ferro. Es documenta, per exemple, en relació amb l'obra de «ferros de cinturó». ¹⁶ Tanmateix, es tracta d'un perfil professional força desconegut, encara que podria estar relacionat amb la reducció del mineral i la producció de ferro a la farga. ¹⁷

Capítols fundacionals i primers privilegis reials¹⁸

El 10 de maig de 1380, el rei Pere el Cerimoniós aprovava els *Capítols fundacionals* de la *Confraria Fabrorum Barchinone* estructurats en vint-i-cinc apartats. En paraules de Duran i Sanpere, «la primera agrupació dels oficis de ferrers, manyans [...] no oferia sinó un caràcter devot; era una confraria o almoïna que tenia l'altar

13. AHCB, *Gremial*, Freners. Els documents d'època medieval són: un *Llibre de Privilegis* (1373), un *Llibre dels Consells* (1478), diversos *Llibres del Clavari*, dos inventaris de béns (1561 i 1385-1630) i alguns lligalls (1448).
14. Sobre els botiguers de ferro documentats a la Catedral de Barcelona, vegeu: Lluïsa AMENÓS, «Catàleg de ferrers documentats en les fonts escrites d'època medieval», *Butlletí Arqueològic de la Reial Societat Arqueològica Tarracense*, 29 (2007), pàg. 80-163.
15. Lluïsa AMENÓS, «Copper artisans in Barcelona (XIV to XVI century): Approached through writtensources», *Medieval cooper, bronze and brass. History, archaeology and archaeometry of the production of brass, bronze and other copper alloy objects in medieval Europe (12th-16th centuries)*, Bruxelles, Service Public de Wallonie - Département du Patrimoine (en premsa).
16. Consten documentats els mestres Lluís Anella i Joan Camarasa. *AHPB* (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona), Bartomeu Requesens, 203/34, f. 52v i 53 (20-v-1493).
17. El ferro «buydat» s'esmenta en els pactes establerts l'any 1497 entre el procurador de la canònica d'Urgell i el farguer principal de la farga de Tuixent (Josep Maria MADURELL i MARIMON, «Contribució a la història de la farga catalana», *Tècnica Metalúrgica*, 129 (maig-juny de 1960), pàg. 109). Segons Mascarella, en època moderna, el ferro «batut» era el passat pel martinet, mentre que el «buidat» era l'eixit de farga (Jordi MASCARELLA i ROVIRA, «La Farga», *Quaderns de la Revista de Girona*, 43 (1993), pàg. 70).
18. Els privilegis i ordinations que afectaven als oficis agremiats a la Confraria foren compilats al *Llibre de Privilegis i Ordinations* conservat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB, *Gremial*, Serrallers) i al Manuscrit 1714 de la Biblioteca de Catalunya (vegeu la nota núm. 3). La major part dels textos foren publicats a BOFARULL, «Gremios y Cofradías...», I, pàg. 188-196, doc. XLVI i II, pàg. 204-208, doc. CI. Agustí DURAN i SANPERE donà a conèixer els documents més representatius als primers números de la revista *De l'Art de la Forja*: 4 (agost de 1918), pàg. 49-51; 11 (gener de 1921), pàg. 184-185; 12 (febrer de 1921), pàg. 199-201 i 14 (juny de 1921), pàg. 234-240. El mateix Duran publicà el regest de tot l'arxiu gremial a Agustí DURAN i SANPERE, «La documentació del Col·legi de Mestres Manyans, Armers i Agullers de Barcelona», *Recull de Documents i Estudis*, núm. 1 (1920), pàg. 386-393.

Llibre Major de la Confraria Fabrorum Barchinone.
AHCB 2B.10-4 f. 6r.

de sant Eloi en una capella de l'església del convent del Carme; si algun dels confreres s'esdevenia que queia en captivitat, la confraria procurava obtenir el seu rescat i alliberació; si per cas es movia debat o qüestió entre ells, la confraria s'esforçava a cercar llur pacificació, i en passar d'aquesta vida sabien els confreres que serien honorablement soterrats en els sepulcres de la capella de sant Eloi, en les lloses dels quals hi havia gravades les eines de llur treball, el mall i l'enclusa».¹⁹

19. DURAN, «Els serrallers...», pàg. 388. Els capítols fundacionals, publicats per diversos autors, es conserven a l'ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), Registre de Cancelleria, 935, f. 201v-205 (vegeu la nota núm. 1).

Els signants del document es comprometien a pagar cinc sous en ingressar a la confraria i un diner cada dissabte, quantitat que seria administrada per quatre prohoms elegits per un període d'un any. A més de les quotes d'ingrés, els aprendents, en passar a mestres, havien de pagar sis sous. La suma total recollida es destinava a almoïna per atendre les necessitats dels més pobres i les diverses activitats piadoses del grup. Es definien també les obligacions en cas de mort dels confreres o dels seus familiars directes, en cas de traspàs fora de la ciutat i si estaven en règim de captivitat o com a conseqüència d'una malaltia greu. El text determina també el protocol a seguir en cas de baralles entre els associats.

La festa de sant Eloi i la capella que els confreres havien construït a l'església del convent del Carme ocupen un capítol destacat. S'hi expressa la voluntat de construir una ossera i cinc o sis vasos sepulcralcs tancats amb lloses «en les quals haia senyal de enclusa e de mall e de altres aynes de ferrer».

El 23 de maig de l'any 1401, el rei Martí l'Humà aprovà uns segons capítols. La confraria, convertida en gremi, s'esforçava per reglamentar qüestions de caràcter econòmic i laboral: s'imposaren els contractes d'aprenentatge i es prohibí que els ferrers i calderers acceptessin aprendents que no haguessin finalitzat el contracte d'aprenentatge o que no tinguessin l'autorització prèvia del seu mestre;²⁰ es prohibí també que cap ferrer intervingués en l'obra d'un altre, sense causa justificada, i es potencià l'autoritat dels prohoms més antics. Paral·lelament, s'obligà els «levadors dels diners» a retre comptes anuals per la festivitat de sant Joan i es prengueren mesures per registrar i controlar les fornals, mitjançant el cobrament d'un impost que les gravava.²¹

La gestió administrativa del gremi anava generant a poc a poc un volum de documentació cada vegada més gran. Per aquesta raó, l'any 1419 s'inicià el *Llibre Major de la Confraria*, destinat a recollir majoritàriament les nòmines dels prohoms i dels confreres, els assentaments comptables i els documents notariais (inventaris de béns i escriptures, majoritàriament). A partir del segle XVI, s'hi incorporaren les actes dels exàmens per a l'obtenció del títol de mestre.

El 4 d'agost de 1448, la reina Maria de Castella aprovà un nou privilegi, ratificat per Alfons el Magnànim el 30 de gener de 1456.²² El document precisava aspectes organitzatius de la corporació i incidia principalment en l'organigrama funcional. S'autoritzava el gremi a nomenar dos prohoms, dos «levadors» —o «collidors de diners», i un «andador» per quarter. Els agremiats, doncs, serien regits igualment per sis prohoms, però escollits paritàriament entre els tres quaters. Aquests haurien de retre comptes de la seva administració als associats i, a partir del 10 de setembre de 1456, també als consellers de la ciutat.²³ Els prohoms s'elegien vuit dies abans de la festa de sant Eloi, a l'hort del convent del Carme i davant tots els membres de la corporació.²⁴ Primer s'escollien cinc electors per quarter mitjançant un procediment semblant a la insaculació, és a dir, extraïent faves blanques i negres de l'interior d'una bossa. Els quinze elec-

20. BOFARULL, «Gremios y Cofradías...», II, pàg. 206.

21. BOFARULL, «Gremios y Cofradías...», II, pàg. 205.

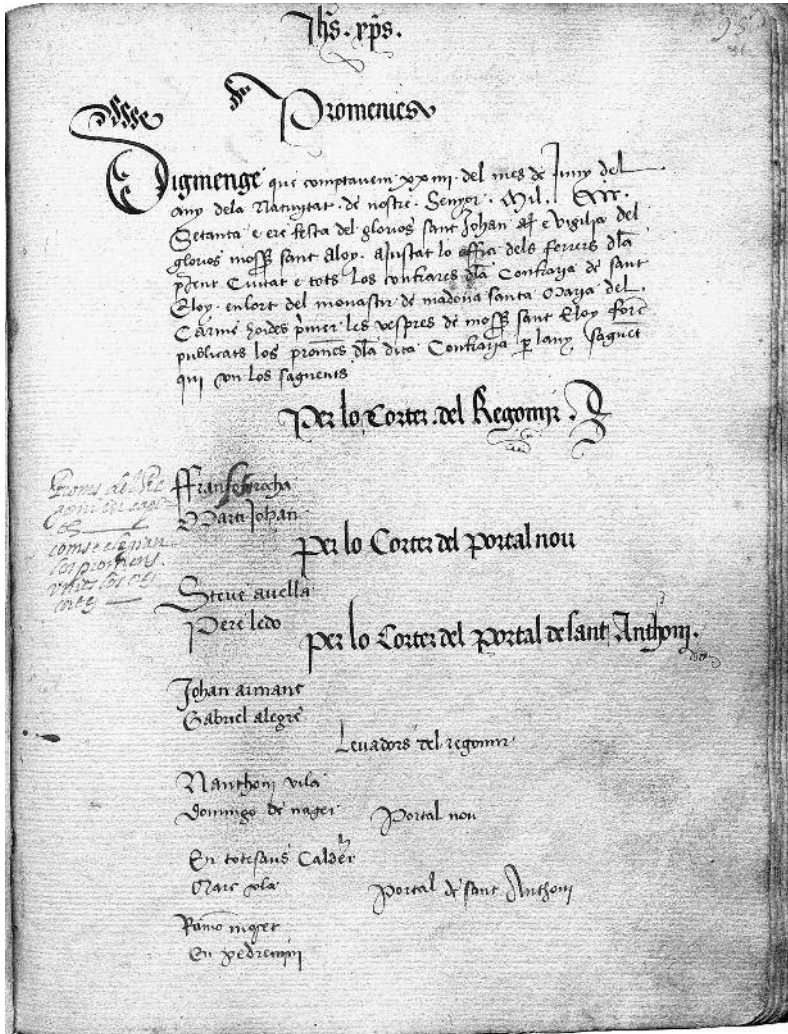
22. AHCB, *Gremial, Serrallers, Llibre de Privilegis i Ordinacions...*, f. 66v-70v. Vegeu també BC, Ms 1714..., f. 10-18.

23. AHCB, *Gremial, Serrallers, Llibre de Privilegis i Ordinacions...*, f. 34, i AHCB, 03/1B.IV, 7, f. 160.

24. AHCB, *Gremial, Serrallers, Llibre Major...*, f. 81. Nòmina corresponent a l'any 1470.

tors resultants es retiraven per triar els sis prohoms que haurien de regir l'entitat al llarg de l'any.²⁵

Els «levadors» gestionaven els comptes ordinaris de l'entitat. Generalment eren sis però, quan l'ocasió ho requeria, se'n nomenaven d'altres destinats a temes més específics. A partir de 1485, a més dels llevadors de comptes, es documenten tres llevadors dels exàmens i els censals —un per quarter—, i dos llevadors de cardes per a tots els agremiats. Els «andadors» tenien la missió de notificar als agremiats tots els temes relacionats amb la professió. El privilegi de

Nòmines dels prohoms del gremi dels ferrers. Llibre Major.
AHCB 2B.10-4 f. 81r.

25. El protocol de l'elecció s'explica en una acta signada el 21 de juny de 1448 (BC, MS 1714..., f. 33-34).

1448 ampliava aquestes prestacions, puix que permetia disposar de personal estable per realitzar les tasques bàsiques de secretaria i missatgeria. L'organigrama funcional s'amplià a finals del segle xv amb la incorporació de dos «veedors de cardes», l'any 1480, i de tres «veedors del senyal» de l'obra —un per quarter—, designats l'any 1499.

Agremiats, propietats i règim de funcionament

Per entrar al gremi calia ser acceptat pels prohoms i pagar la quota o almoina establerta, que en inici era de 5 sous. Els associats s'adcrivien al sector de la ciutat on residien, agrupats per oficis. Al Regomir hi vivien majoritàriament els serrallers, la qual cosa donava a aquest quarter una certa preeminència sobre els altres. Al Portal Nou i al de Sant Antoni, també anomenat del Raval i de la Boqueria, s'hi havien instal·lat els manescals, els ferrers d'obra grossa, els ferrers de tall i els calderers.

L'any 1422, el gremi estava integrat per 137 obradors.²⁶ La primera nòmina que es coneix, datada aquest mateix any, registra seixanta-tres inscrits al quarter del Regomir i cinquanta al de la Boqueria (no hi consten dades del Portal Nou). Del total d'inscrits al Regomir, dotze eren dones, un mínim de dos eren estrangers i dos més provenien de Castella.²⁷ Al quarter de la Boqueria hi havia inscrites dotze dones i un forjador castellà. Les confrasses es registraven en la seva condició de vídues, mares o sogres d'un confrare.

És ben sabut que l'exercici de l'ofici comportava un elevat risc d'accidents laborals i tenia conseqüències negatives en la salut dels ferrers. Aquesta realitat explica la creixent preocupació per la situació en què quedaven les vídues joves amb fills petits davant la pèrdua del marit i cap de taller. Amb la voluntat de protegir-les, el 9 de gener de 1485 s'autoritza que poguessin mantenir l'obrador obert fins que els fills fossin majors d'edat o les filles es casessin. Durant aquest interval de temps, el taller podia ser administrat per un jove fadrí, encara que no l'haguessin examinat els prohoms del gremi.²⁸ Malgrat la seva condició d'espuses, mares o sogres, moltes d'aquestes dones conformaven la mà d'obra d'unes unitats productives, de caire familiar, encapçalades pel cap de família i de taller.

La primera casa gremial dels ferrers estava situada a la plaça del Rei, però fou venuda l'any 1454 a causa d'un plet entre els diferents quarters.²⁹ Sembla que aquesta operació immobiliària deixà el col·lectiu sense un espai propi almenys durant la segona meitat del segle xv: les nòmines dels prohoms conservades al *Llibre Major*, datades entre els anys 1470 i 1505, donen fe que les decisions es prenen a l'hort del convent del Carme.³⁰ Els prohoms del gremi havien expressat en

26. Jaume SOBREQÜÉS (dir.), *Història de Barcelona*. 3. *La ciutat consolidada (segles XIV i XV)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, pàg. 175 i 176.

27. AHCB, *Gremial*, Serrallers, *Llibre Major*..., f. 117.

28. BC, Ms 1714..., f. 20 i 20v.

29. BC, Ms. 1714..., f. 85.

30. «Diumenga VIII de janer MCCCCLXXXV fou celebrat lo Consell de la confreria dels ferrers dins lo Capítol de la Iglesia del Monastir del Carme segons se segueix» (AHCB, *Gremial*, Serrallers, *Llibre de Privilegis i Ordinacions*..., f. 37).

diverses ocasions la voluntat de disposar d'un espai corporatiu propi: el 18 d'abril de 1445 deliberaven comprar una botiga «qui es al Regomir, de sots la volta».³¹ Desconeixem si finalment s'arribà a executar la compra d'aquest local, però el que sí sabem del cert és que la casa gremial apareix documentada l'any 1540 i que el 18 de juliol de 1541 els confreres es reunien «dins la casa de la dita confraria que novament es estada feta, la qual es situada en la plasseta del Regomir de dita ciutat».³² La cita remet a un edifici de nova planta emplaçat al centre neuràlgic de la vila medieval.³³ Sembla que l'espai gremial era dins la casa construïda i guardava els béns propietat de la corporació: cinc llibres, un privilegi gremial, diverses banderes, banderoles i estendards, dotze mobles de fusta —sis bancs, quatre caixes i dos capitells— i un tambor de guerra amb les seves baquetes.³⁴

Els ferrers de Barcelona estaven sota l'advocació de sant Eloi, a qui edificaren un altar a l'església del desaparegut convent de la Mare de Déu del Carme.³⁵ L'encapçalament dels capítols fundacionals de la confraria dóna a entendre que la capella ja estava construïda l'any 1380.³⁶ Era la segona tocant al presbiteri i la identificava un escut amb els senyals del gremi —una enclusa i unes tena-lles—. ³⁷També comptava amb una petita sagristia on s'hi guardaven els ornaments per al culte. Els inventaris de béns de la capella dels ferrers, començats l'any 1420, ampliat el 1433 i ratificats en anys posteriors, palesen l'extraordinària riquesa del seu aixovar litúrgic.³⁸

L'any 1460 el gremi sol·licità permís al rei per obrar un retaule dedicat al seu sant patró, per un import total de mil florins.³⁹ L'any 1482, es formalitzava l'encàrrec al pintor Jaume Huguet i el 5 de desembre del 1483 se signava la darrera àpoca de pagament per valor de 264 lliures.⁴⁰ Malauradament, el retaule fou destruït en l'incendi que devastà el temple el 25 de juliol de 1835.⁴¹

Els ferrers celebraven la festa patronal de sant Eloi el primer de desembre. Els actes commemoratius s'iniciaven la vigília de la diada, quan s'oficiaven les vespres a la capella gremial. L'endemà, tots els confreres s'aplegaven a la casa del Regomir i partien en comitiva cap a la capella del Carme, rere la bandera gremial de domàs carmesí brodada amb les àligues i els senyals del gremi.⁴² La

31. BC, Ms. 1714..., f. 36.

32. AHCB, *Gremial, Serrallers, Llibre de Privilegis i Ordinacions...*, f. 21.

33. AHCB, *Gremial, Serrallers, Llibre Major...*, f. 27 i ss: *Concòrdia celebrada entre els prohoms del quarter del Regomir i el Ferrer Miquel Borràs (13-V-1546)*. Citat per DURAN, «La documentació del Col·legi...», pàg. 79.

34. AHCB, *Gremial, Serrallers, Llibre Major...*, f. 236 i 236v: *Inventari del que troba en la casa de la confraria (1580)*.

35. DURAN, «Els serrallers...», pàg. 386-393. Vegeu també: Cayetano BARRAQUER i ROVIRALTA, *Las casas de religiosos en Cataluña*, I, Barcelona, Imprenta Francisco J. Altés y Alabart, 1906, pàg. 388.

36. TINTÓ, *La història del gremi...*, pàg. 30.

37. L'escut fou reproduït per Lluís Rigalt en un dibuix datat l'any 1874. Victòria DURÀ, «Dibuixos de Lluís Rigalt», *Catàleg del Museu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, III, pàg. 96, cat. núm. 272. També es relaciona amb la capella dels ferrers una imatge de sant Eloi conservada al Museu Nacional d'Art de Catalunya i atribuïda a Jordi de Déu. Vegeu AMENÓS, «L'ofici de Ferrer...», pàg. 196 i fig. pàg. 194.

38. En la documentació gremial conservada es localitzen diverses còpies dels nombrosos inventaris que s'efectuaren a la capella i a la sagristia durant el segle XV. Vegeu una molt bona síntesi dels ornaments conservats a DURAN, «Els serrallers...», pàg. 392 i 393; i del mateix autor «La festivitat de Sant Eloi...», pàg. 106-107.

39. BC, Ms 1714..., f. 61.

40. Salvador SANPERE i MIQUEL, *Los cuatrocentistas catalanes. Historia de la pintura en Cataluña en el siglo XV*, II, Barcelona, Tipografía l'Avenç, 1906, pàg. 20. Josep GUDIOL i RICART i Santiago ALCOLEA i BLANCH, *La pintura gòtica Catalana*, Barcelona, Polígrafa, 1987, pàg. 166.

41. BARRAQUER, *Las Casas de religiosos...*, 1906, pàg. 388.

42. Tenim constància de com era gràcies a una descripció de l'any 1575: «se feu la bandera de domas carmessi y brodades les alligas y aporta dita bandera lo dia del Corpus Crist» (AHCB, *Gremial, Serrallers, Llibre Major...*, f. 46). Les

feita disposava d'un cerimonial establert que fou objecte de nombroses discussions entre els quaters.⁴³

Els forjadors tenien un paper destacat en el govern i la defensa de la ciutat: els ferrers i els calderers defensaven el portal de Sant Daniel i els serrallers, el baluard de Sant Francesc. La seva col·laboració, imprescindible des del punt de vista de la logística militar, abastava des de la «mecànica d'armes» —llossar i esmolar el tall, reparar els desperfectes— fins a la fabricació i el manteniment de l'artilleria pesada i les municions —bombardes de ferro i coure, bombes o «pilotes de fer», pólvora...—. El penó de guerra de la corporació, confeccionat de nou l'any 1565, era presidit per una creu vermella brodada sobre un fons de tafetà blau.⁴⁴

L'aprenentatge de l'ofici

L'aprenentatge de l'ofici s'iniciava quan l'aprenent entrava a treballar a casa d'un mestre, prèvia signatura d'un contracte escrit o «de promesa». Finalitzat l'aprenentatge, els ferrers obtenien el *signum* amb el qual haurien de marcar els objectes sortits del seu taller. A Barcelona, coneixem la marca del ferrer Pau, documentada en diversos manuscrits del segle xi.⁴⁵

Al segle xv, l'aprenentatge durava una mitjana de quatre o cinc anys. L'aprenent vivia a casa del ferrer i no es podia examinar o canviar de mestre abans d'acabar el contracte. Transcorregut aquest termini de temps, l'aprenent passava a la categoria de fadrí, la qual li donava dret a ingressar al gremi pagant una quantitat estipulada.

El 20 de juny de l'any 1452, els consellers de Barcelona publicaven una ordenança que obligava els ferrers, menescals, coltellers, daguers i ballesters que volien obrir botiga a passar un examen davant dels prohoms de l'ofici i a disposar del senyal amb què haurien de marcar els productes sortits del seu taller.⁴⁶

Al segle xvi, sabem que els serrallers manufacturaven tot tipus de productes «per fer cosa de mes manya i primor».⁴⁷ La resta d'oficis només estaven autoritzats a obrar els objectes pels quals s'havien examinat. Els aspirants a manyà eren valorats pels prohoms del Regomir «qui tenen la pericia de dita fahena».⁴⁸ Per contra, el candidat que volgués obrar «espases, destrals, axes, podadores, fals, reors, tesores, axades y relles o altres coses de tall, e de manescalia, o de ferrar, o

banderes gremials dels anys 1735 i 1782 es conserven al Museu d'Història de Barcelona i a la col·lecció del gremi. Lluïsa AMENÓS, «El patrimoni moble del Col·legi de Mestres Manyans, Armers i Agullers conservat als museus de Barcelona», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, XVII (2003-2004), pàg. 22-23.

43. TINTÓ, *La història del gremi...*, pàg. 54-55 i 61-61.

44. AHCB, *Gremial, Serrallers, Llibre Major...*, f. 236: «Inventari del ques troba en la casa de la confraria».

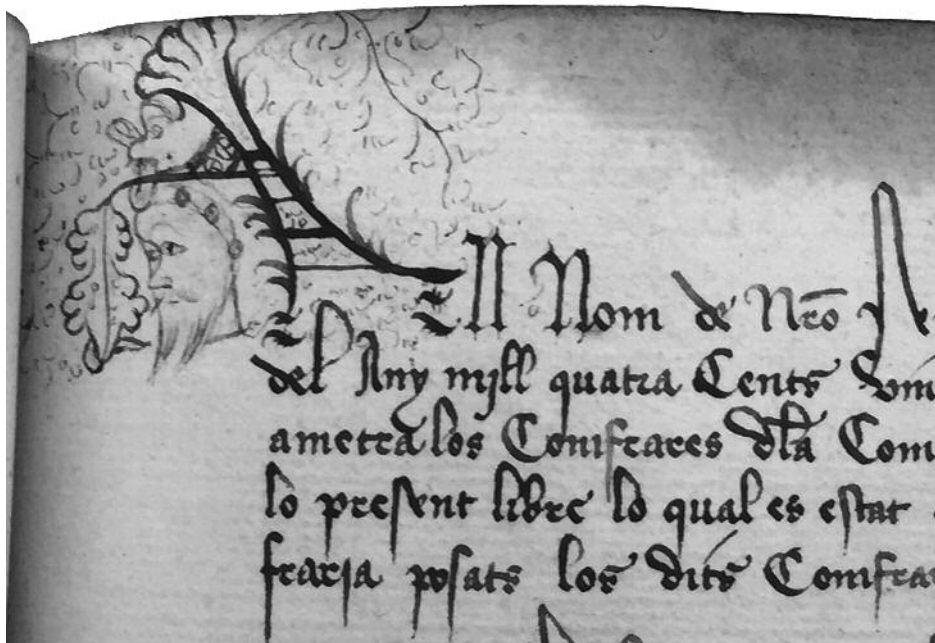
45. Pierre BONNASIE, *Catalunya, 1000 anys enrera: creixement economic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle x al final del segle xi. I: «Economia i societat pre-feudal*, Barcelona, Edicions 62, 1979, pàg. 413.

46. AHCB, 03/1B.IV, 7, f. 87v: «Ordinació dels ferrers». Reproduït també a AHCB, *Gremial, Serrallers, Llibre de Privilegis i Ordinacions...*, f. 27-27v.

47. AHCB, *Gremial, Serrallers, Llibre de Privilegis i Ordinacions...*, f. 40-44: «Privilegi del rei Carles I», atorgat el 22 d'abril de 1538.

48. AHCB, *Gremial, Serrallers, Llibre de Privilegis i Ordinacions...*, f. 57 (aclarament del 2 de març de 1581 sobre la concòrdia del 14 de desembre de 1561).

de obra tocant a calderers», era examinat pels prohoms del Portal Nou i de Sant Antoni perquè en aquests quaters «està la perícia».

Detall de l'encapçalament del foli 117 del Llibre Major de la Confraria de Sant Eloi. AHCB 2B.10-4f. 117r.

Les primeres proves documentades daten del primer terç del segle XVI. Els aspirants a mestre havien de fer la sol·licitud corresponent i presentar-la al gremi. Els prohoms, reunits en junta, decidien si l'acceptaven o la denegaven i, en cas afirmatiu, es designaven els examinadors. Inicialment, els drets d'examen eren de tres lliures per als fills de mestres de Barcelona, cinc lliures per als aspirants catalans i deu per als estrangers.

L'examinat havia de presentar una o més peces davant dos examinadors, que en comprovaven la correcta execució. Les proves es feien a la casa gremial,⁴⁹ a l'obrador d'un dels examinadors o al taller de l'aspirant. Al *Llibre Major* del gremi s'hi pot trobar una llarga llista d'examinats amb dades relatives a la seva procedència, la peça o peces que van obrar, el nom dels examinadors i la quantitat que van pagar pels drets d'examen.⁵⁰

49. L'any 1548 el ferrer Miquel Borràs –que tenia la casa en usdefruit– declarava en quin espai s'havien de fer els exàmens (AHCB, *Gremial, Serrallers, Llibre Major...*, f. 34).

50. AHCB, *Gremial, Serrallers, Llibre Major...*, f. 125 i ss. Margarita Tintó extractà nombrosos exàmens representatius de diverses especialitats (TINTÓ, *La història del gremi...*, pàg. 69-75).

El treball i el comerç: ordenació, regulació i control de la producció

Els prohoms del gremi tenien com a objectiu principal impulsar accions encaminades a beneficiar el col·lectiu en l'exercici de la seva professió. Una de les primeres fou l'obtenció del permís per construir les fornals amb terra de Montjuïc, atorgat el 22 d'agost de l'any 1308 als ferrers, argenters i freners.⁵¹ Però els esforços més grans s'esmerçaven en aconseguir exempcions de l'impost que gravava les manufactures de ferro des de 1330.⁵² Al llarg de la segona meitat del segle XIV, nombrosos productes foren alliberats d'aquesta imposició.⁵³ Les eines de l'ofici i els objectes de ferro venuts en encant públic, també n'estaven exempts (1397).⁵⁴

L'aprovisionament de les primeres matèries era una altra de les necessitats bàsiques del col·lectiu. En època moderna, el gremi adquiria carbó i ferro a bon preu per distribuir-lo entre els seus agremiats. Al segle XV, les estructures de gestió de la confraria barcelonina no semblen tan desenvolupades. A València, en canvi, sí que es registren accions en aquests termes: el *Llibre de Constitucions* del gremi de ferrers de la ciutat de València dedica un capítol sencer a la gestió del carbó. Les ordinacions del carbó publicades a Barcelona l'1 de febrer de 1448, esmenten el carbó de bruc —denominat també de rabassó o sùtia—, una variant de carbó vegetal apreciada pel seu alt poder calorífic i emprada pels ferrers fins a temps recents.⁵⁵ L'any 1571, amb l'objectiu de fer front a les fluctuacions de preu i de donar servei a una demanda creixent, el gremi posà en funcionament una botiga de carbó per a ús exclusiu dels associats.⁵⁶ Pel que fa a l'aprovisionament i la distribució de perfils de ferro, tenim constància només del repartiment de fulles d'espasa per evitar monopolis.⁵⁷

El gremi exercia un control estricte sobre la competència i l'intrusisme laboral mitjançant la regulació dels àmbits competencials, la definició dels sectors de venda i les condicions imposades als estrangers. L'ordenança de 1452 actuava en aquest sentit en prohibir la venda de dagues i coltells, fabricats fora de la vila, als carrers de la Dagueria, la Freneria i el Regomir, i en reclamar que es denunciés els compradors que encarregaven peces daurades o de llautó.⁵⁸ Aquesta mateixa ordenança obligava el calderer o serraller estranger a pagar cinc sous a la caixa del gremi per poder exercir l'ofici i ser atès amb les mateixes condicions que un confrare.

Els problemes d'intrusisme eren força comuns entre els diversos oficis agremiats. Coneixem amb detall les rivalitats protagonitzades pels forjadors de fulles d'espasa i els guarnicioners, associats des de 1401 a dues corporacions independents.⁵⁹

51. AHCB, *Gremial, Serrallers, Llibre Major...*, f. 9v.

52. AHCB, 02.01/1B.I, *Llibre del Consell*, XI (1330-1331), f. 3. Les armes no pagaven lleuda des de la sentència promulgada el 24 de maig de 1316. AHCB, *Gremial, Serrallers, Llibre Major...*, f. 57.

53. DURAN, «La documentació del Col·legi...», pàg. 75 i 76.

54. DURAN, «La documentació del Col·legi...», pàg. 75. AHCB, *Gremial, Serrallers, Llibre Major...*, f. 11-11v.

55. BAJET, *Aspectes del comerç...*, pàg. 310, doc. 55 b.

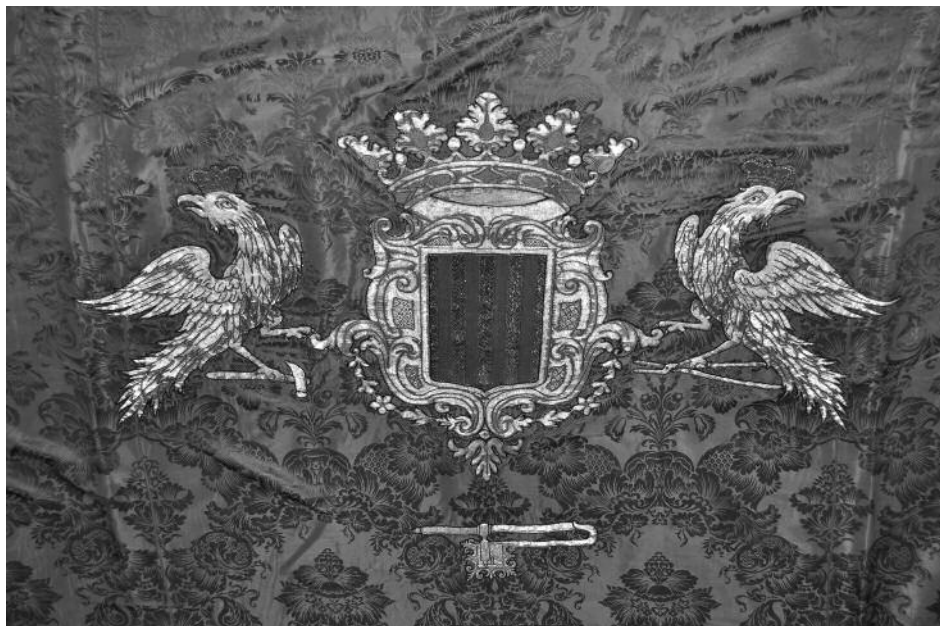
56. Agustí DURAN i SANPERE, «La botiga gremial de carbó en els segles XVI i XVII », *De l'Art de la Forja*, 9 (gener 1919), pàg. 155.

57. AHCB, 03/1B.IV, 10, f. 75v: «De spasers» (23-XI-1474).

58. AHCB, 03/1B.IV, 7, f. 88: «Ordinació dels farrers» (20-VI-1452). Reproduïda a AHCB, *Gremial, Serrallers, Llibre de Privilegis i Ordinacions*, f. 27-27v.

59. AHCB, 03/1B.IV, 6, f. 72 i 72v: «Ordinacions de ferrers e de spasers»; AHCB, 03/1B.IV, 9, f. 58-58v: «De farrers e spasers». Reproduïda a BC, Ms 1714..., f. 41-42. AHCB, 03/1B.IV, 9, f. 61v: «Dels farrers e spasers» (22-VI-1465). Els forjadors foren acusats de guarnir espases falses i obrades extramurs. AHCB, 03/1B.IV, 11, f. 201v-202: «De spasers» (31-V-1498).

El control sobre la producció s'exercia a través del marcatge de l'obra. Entre els anys quaranta i cinquanta del segle xv es van publicar una sèrie d'ordenances destinades a reglamentar aquest aspecte: s'obligà els ferrers, menescals, coltellers, daguers, cuirassers i espasers a marcar l'obra amb un senyal que els identificués i es facultà els prohoms del gremi per rompre les peces que no tinguessin la qualitat suficient. Paral·lelament, els armers i els espasers havien de garantir la qualitat de l'acer marcant els seus productes amb el senyal de la ciutat.⁶⁰

Insígnies dels ferrers brodades en un drap gremial. 1782.
MUHBA 404.

A finals del segle xv, la recerca de guanys ràpids provocà un augment de la competència i una davallada en la qualitat de la producció. Un volum de mà d'obra no controlada es posà a treballar al marge de l'organització gremial produint articles de mitjana o baixa qualitat. Molts ferrers facilitaren els seus senyals als camperols que vivien extramurs per tal que obressin els productes que després venien com a propis a l'interior de la ciutat. Les ordenances del 29 de febrer de 1496 i del 25 de maig de 1498 intentaren posar ordre a aquesta situació, obligant a marcar l'obra en un lloc visible i prohibint la venda d'objectes fabricats fora de la ciutat sota alguna d'aquestes marques.⁶¹ El gremi obrí un llibre de registre de marques en què es consignaven els noms dels mestres i el seu senyal gravat en una placa de plom.⁶² La marca era personal i només es podia transme-

60. BAJET, *Aspectes del comerç...*, pàg. 374-375, doc. 81a: «Ordinacions dels Cuyraçers e sobre les Cuiraçes» (17-III-1457).

61. BC, Ms. 1714..., f. 55v i 56. Vegeu també BONNASIE, *La organización del trabajo...*, pàg. 67.

62. Vegeu la transcripció completa de les ordenances dels senyals a AMENÓS, «L'ofici de ferrer...», pàg. 204-206, doc. núm. 4.

tre de pares a fills i de mestres a aprenents. En aquest darrer cas, el beneficiari havia de demostrar que era capaç de forjar-la de nou. Malauradament, no s'ha localitzat encara el llibre de marques que es conservà a l'antic col·legi de Mestres Manyans, Armers i Agullers fins a inicis del segle xx.⁶³ A la col·lecció de la Junta de Museus de Catalunya es conserven diverses claus de ferro, de factura medieval, decorades amb una creu cisellada —creu de Sant Jordi (?)— que podria identificar-les com a producte obrat a la ciutat de Barcelona.⁶⁴

63. Sobre les vicissituds del llibre de marques dels ferrers, vegeu Lluïsa AMENÓS, «El patrimoni moble...», pàg. 23 i pàg. 28, nota núm. 30.

64. Aquesta col·lecció, injustament oblidada als magatzems del Consorci del Patrimoni de Sitges, conté fons procedents d'edificis barcelonins i de col·leccions privades donades a la ciutat per personalitats rellevants, com els Bofarull o els Giner de la Ríos. Lluïsa AMENÓS, «L'origen de la col·lecció de ferros conservada al Museu Cau Ferrat de Sitges», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, xx (2006), pàg. 116-125. Vegeu també, de la mateixa autora, «La gestión del patrimonio metálico en los museos de arte y etnografía: visión crítica», *ICOM Digital* [Consejo Internacional de Museos], 10 (abril de 2015), pàg. 30-41.

